

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

LARS HULDÉN

Bynamnen i Österbotten

Artikeln ursprungligen publicerad i
Studier i nordisk filologi 67
SSLS 539, 1987, s. 149–158

Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2015
ISBN 978-951-583-329-7

LARS HULDÉN

Bynamnen i Österbotten

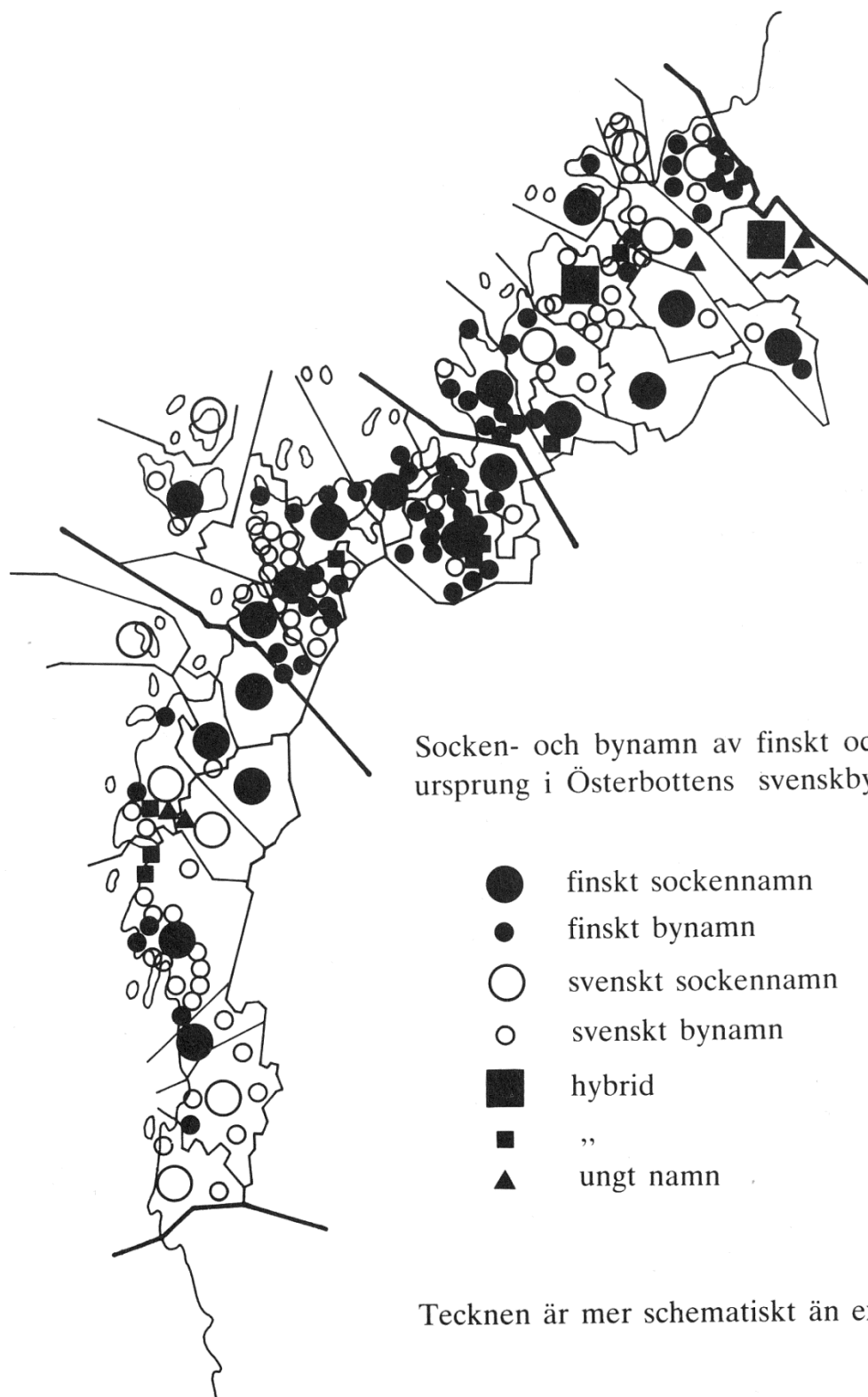
Bynamnen anses, och säkert med rätta, höra till bebyggelsens äldsta skikt av namn. I det avseendet utgör Österbotten inget undantag. En granskning av bynamnen i Österbottens nuvarande svenskbygd kan leda till slutsatser om bebyggelsens ålder och ursprung.

En sådan undersökning är för all del redan gjord genom T.E. Karstens stora arbete *Svensk bygd i Österbotten nu och fordom*, särskilt den andra delen (1923). Karstens resultat har dock inte i alla avseenden blivit gällande och andra aspekter kan måhända anläggas i dag. Det är därför motiverat att göra en ny, om än översiktlig genomgång av materialet.

Karsten registrerar ca 160 bynamn från området från Karleby i norr till Sideby i söder. Då har namnpar som *Överesse och Ytteresse*, *Östersolv* och *Västersolv*, *Överpurmo* och *Nederpurmo* räknats endast en gång var; förlederna har ju i dylika fall lagts till ett färdigt primärnamn. Men t.ex. *Övermark* och *Yttermark* betraktas som separata bynamn. I summan ingår de sockennamn som inte samtidigt är bynamn.

Av de granskade namnen har jag bedömt 78 som svenska och 85 som finska. Några är närmast hybrider, dvs. starkt omvandlade i sekundärspråket med anknytning till dettas ordmaterial. Det svenskösterbottniska området verkar alltså i bynamnens belysning mer finskt än svenskt. Den som har följt med vulgärdebatten i Vasabladet noterar dock att varje finskt inflytande stolt tillbakavisas av svenska skribenter, "fria" forskare som en grupp bland dem kallar sig.

Att det finns gott om ortnamn, också bynamn, av finskt ursprung i Österbottens svenskbygder är naturligtvis inget nytt konstaterande. I den språkvetenskapliga litteraturen är förhållandet påvisat sedan hundra år. I fråga om tolkningarna har de seriösa forskarna långt ifrån alltid träffat rätt, och det finns fortfarande problem att lösa. Men i ovannämnda fördelning av finskt och svenskt torde inte särskilt många förskjutningar ske som resultat av kommande forskning.

På kartan här invid är de svenska och finska bynamnen inprickade. De svenska namnen grupperar sig i tre områden: från Närpes söderut, i västra Korsholm och i Pedersöretrakten. Det torde få ses mot bakgrunden av att de äldsta kyrkorna i området fanns i Korsholm (Mustasaari), Pedersöre och Närpes. Mellan Pedersöre och Korsholm ligger ett område, där finska bynamn är helt dominerande, trots att svenskheten här är lika stark som annorstädes i Österbotten. Kartbilden kan tolkas så att den medeltida organiserade kolonisationen i främsta rummet var inriktad på områdena med primära svenska bynamn. Mellanliggande områden har fått sin svenska befolkning senare.

Det kan nämnas att fördelningen av finska naturnamn nära överensstämmer med bynamnens. Jag kan hänvisa till bl.a. min undersökning av namnen på *-neva* (=mosse) i Budkavlen 1983.

Det har ofta hävdats att de finska ortnamn som har bevarats i svenskbygderna är naturnamn, som alltså inte vittnar om fast bebyggelse av finnar. Denna synpunkt framförs bl.a. av Carl-Eric Thors i Svenska Österbottens historia (IV, s. 586) med hänvisning till ett tidigare uttalande av Olav Ahlbäck.

Resonemanget är knappast hållbart. Vad beträffar de finska namnen i Åbolands svenska skärgård har Ritva Liisa Pitkänen visat att det bland dem finns många som primärt åsyftar bebyggelse (Pitkänen 1985). Själv har jag tidigare framhållit att det bland de österbottniska namnen av finskt ursprung finns primära bebyggelsenamn (Huldén 1981). Också bland de svenska bynamnen finns det sådana som primärt varit natursyftande. Finska naturnamn kan av finnar ha tagits i bruk som bynamn, innan bygderna försvenskades.

En gruppering av de svenska, respektive finska bynamnen i primärt och sekundärt bebyggelsesyftande är lätt att genomföra, om man bortser från att etymologierna i vissa fall är oklara på ett sätt som kan göra gränserna mellan grupperna något oprecisa. De etymologiska kommentarerna måste här ges i ytterst kortfattad form. Om namnen är unga, t.ex. från vårt eget århundrade eller obetydligt äldre, påpekas det. De flesta österbottniska bynamnen kan följas tillbaka till 1500-talet och i icke så få fall till 1300- och 1400-talen.

I uppställningen nedan nämns först namnens nutida form. Därefter följer, där det syns motiverat, en etymologisk anmärkning. Om den grundar sig på Karstens framställning anges detta med ett K. Till andra författares tolkningar hänvisas med namn och årtal; litteraturförteckningen har närmare upplysningar om källan. När jag själv står för en

tolkning markeras det, ifall tolkningen ges första gången här, inte särskilt. Om min tolkning avviker från tidigare framställda har jag av utrymmesskäl i allmänhet avstått från att nämna dessa; någon meningsolikhet om den språkliga proveniensen råder sällan.

De tidigare nämnda "hybriderna" tas upp bland namn av finskt ursprung, eftersom ombildningen eller utvidgningen har skett i svenskan på basis av ett finskt primärnamn.

De primärt bebyggelsesyftande by- och sockennamnen av svenskt ursprung är följande, alfabetiskt ordnade: *Bergby*, *Bertby* (*Berte* K), *Bäckby*, *Finnby*, *Forsby*, *Gamlakarleby* (i äldre tid och nu *Karleby*), *Gammelby* (ungt), *Gerby* (*Gere* K), *Hälsingby*, *Karby* (*karl* K), *Karleby* (*karl* K), *Källby* (*Källe* till *Karl*, Thors 1959), *Kronoby* (samb. med *Karl IX:s* kröning K), *Lålby* (*Låle* K), *Norrby* (2 ggr, det ena ungt), *Nyby* (ungt), *Nykarleby* (*Karl IX* K, jfr *Gamlakarleby*), *Näsby*, *Rangsbby* (*Rangvald* K), *Sideby* (möjl. kortform av *Sighvidher* i förl.), *Singsby* (*Sighniuter*, Thors 1964 s.54), *Smedsby*, *Staversby* (*staver*, *stav* K, ?), *Sundby*, *Storby*, *Söderby* (ungt) *Toby* (*Tove*, Thors 1964 s.51), *Töjby* (*Thörgils*, Thors 1979 s.24), *Tölby* (jfr *Tölö* o. likn. *Granlund* 1956), *Vikby*, *Voitby* (lty. *voit* = fogde K, personn. *Voiti* Pitkänen ms¹⁾), *Österby* (ungt), *Överby* (ungt); *Böle* (2 ggr, ordet avser eg. 'nybygge', Thors 1983 s.565), *Gottböle* (*Gutte*, Thors 1959), *Träskböle*, *Skaftung* (inkolentbeteckning, de som bor på *Skaft*-), *Veikars* (till ett släktnamn K).

Ursprunglig syftning på naturlokaliteter förefaller följande såvitt man kan bedöma svenska²⁾ namn att ha: *Bennäs* (*Benne*, *Bengt*), *Bergö* (ä. *Vargö*), *Björkö*, *Brätö* (*bråte* bl.a. 'nyodling' K), *Dagsmark* (*Dagher*, Thors 1959), *Edsvik* (ungt), *Harvström* (jfr fi. *Harva*, *Harvala* o. likn. till personn.; ett hemman *Hartvik* finns i närheten), *Hästbacka*, *Jungsund* (*Jwncka swnda* 1474-78, fsv. junkherra, junker K; snarare personnamn ss. *Junge*, *Jungo*, äv. *Liungo*, Thors 1959), *Kaldnäs* (adj. *kall* K), *Karperö* (personn. *Karp*, *Karpare*, utg. från *Polykarpos*, vanl.

¹⁾Fil. dr Ritva Liisa Pitkänen har i det framväxande manuset till Finlands svenska ortnamn (projekt stött av Finlands Akademi) antecknat tänkbara tolkningar till namn av finskt ursprung (Svenska byrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken).

²⁾Flera av de svenska bynamnen har idag finska motsvarigheter som är totalöversättningar (*Sepänkylä*=*Smedsby*, *Isokylä*=*Storby*). Man kan inte utesluta möjligheten att de svenska namnen i sin tur går tillbaka på äldre finska motsvarigheter. Att totalöversättningar förekommer i kontakten mellan finskt och svenskt har jag gett exempel på i NoB 1962, s. 118 m.fl.

i fi.), *Katternö*, *Klaresund* (*Klara*, Ahlbäck 1974), *Knivsund*, *Knåpnäs*, (personn. *Knape* K), *Komossa*, *Korsbäck*, *Kåtnäs* (*fiskarkåta* K), *Lappfjärd*, *Lappfors*, *Långö*, *Marken* (nu *Markby*), *Monäs*, *Mörtmark* (adj. *mörk* K), *Påskmark* (sammanhang med sv. *buske* K), *Rödsö* (väl personn. i fl.), *Ståbacka* (trol. personn. *Stubbe*, Ahlbäck 1974 s.108, sl. avser bebyggelse, "gårdsbacke"), *Sundom*, *Uttermossa*, *Vallgrund* (*betesvall* K), *Västersund*, *Västervik*, *Yttermark*, *Åback*, *Ömossa*, *Östensö* (*Östen* K), *Övermark*, *Överträsk*.

Det svenska ursprunget är osäkert i namnen *Edsevö* (vid *Esse* ås mynning, hör samman med fi. *Ähtäri*, sv. *Etseri*, jfr Huldén 1981), *Koskeby* (*koski* 'fors'), *Lomby* (*luoma* 'bäck' K), *Nämpnäs* (*Niemenpää+näs*, Thors 1974), *Nornäs* (ä. *Normis* o. likn., *Pitkänen* ms associerar till personn. *Nurminen*), *Pedersöre* (disk., Huldén 1965).

De bynamn av finskt ursprung som primärt har syftat på bebyggelser (eller personer) presenteras här i grupper. Den första av dessa kännetecknas av gårdsnamnssuffixet *-la*, *-lä*, som mycket ofta fogas till personbeteckningar: *Andiala*, (*Andreas*, *Antonius*), *Jörala* (trol. form av *Georgius* K), *Jussila* (*Jussi=Johannes*, tid. hemmansnamn), *Lassila* (*Lassi=Laurentius*), *Närvilä* (personnamn, jfr *Närpes*), *Rimal* (oklart, knappast *ria+mal* K; apokope av slutvok. i *-la* är fullt tänkbar).

Finska namn på *-nen* eller på vokal motsvaras i svenskan ofta av former på *-s*. Sådana är *Kallis* (möjl. *Kallinen*, jfr Back 1967, s.458 j *karl*, *Karl*), *Martois* (*Martinus*), *Miemois* (ett personnamn), *Oravais* (*Oravainen*, personsyftande, tänkbart även som önamn), *Närpes* (**Nerppi* personn. jfr Huldén 1981), *Påras* (jfr *Puranen*, *Poranen*, bakom vilka möjl. *Bur-*).

Det finns i Österbotten en rad tvåstaviga namn på kort vokal eller möjligen med bortfallen slutvokal som förefaller ursprungligen personsyftande. I sin personnamnsform har de kommit att användas som by- eller sockennamn: *Esse* (kommenterat Huldén 1981), *Jeppo* (i *Epu* och likn. på 1500-t., jfr Huldén 1981; personn.), *Kimo* (personn., jfr a.a.), *Läpu* (ä. *Lapu*, personn. a.a), *Miekk(a)*, *Monå* (möjligen form av *Magnus*, jfr fi. *Mauno*), *Purmo* (jfr personn. *Purmojeff* o. likn. i *Savolax* på 1600-t.), *Solv* (*Solffu* o 1543 o. likn.; jfr *Sulkava* *Pitkänen* ms), *Tjock* (*Teukku*, *Teukka* av *Theodoros*, jfr Huldén 1981). En utvidgning av finska personnamn med suffixet *-ari* är inte ovanlig enligt vad *Kustaa Viikuna* visar i *Etunimet* (s. 19). Sådana utvidgningar är det snarast fråga om i namnen *Kåostar* (personn. *Kaust-*, som även ingår i *Kaustinen/Kaustby*), *Jungar* (*Jungo*).

Till de person- och bebyggelsesyftande namnen hör slutligen också enligt min mening *Nedervetil*, dvs. primärnamnet *Vetil* (jfr *Veteläinen*, egentl. 'vid vattnet boende'), *Tuckur* (personnamn) och *Karvat* (möjl. uppkallelse efter *Karvatti* i Åbotrakten). Oklart är t.v. *Harjux*, dial. *Harjuksan*, i varje fall i dialektformen att uppfatta som en inkolentbe-teckning.

Också de naturnamn av finskt ursprung som har blivit by- och soc-kennamn kan lämpligen delas i några huvudtyper. Efterlederna har i de flesta fall anknytning till skärgårdsnaturen. Den allra vanligaste är *-lax*, som är en apokoperad form av finskans *laksi* 'vik', motsvarande den nutida finskans *lahti*: *Hirvlax* (*hirvi* 'älg' K), *Kalax* (*kala* 'fisk' K eller *kahila* 'säv', Pitkänen ms), *Kantlax* (*kanto* 'stubbe' K, *kanta* 'land-tunga', Pitkänen ms) *Kirilax* (personnamn, Pitkänen ms) *Kvevlax* (*koi-vu* 'björk' eller *kuiva* 'torr' K), *Kärklax* (*kärki* 'udde' K), *Lepplax* (*lep-pä* 'al' K), *Lotlax* (*luoto* 'skär' K), *Lålax* (*laaja* 'bred' K), *Malax* (*made* 'lake' K), *Petalax* (*peto* 'rovdjur' K), *Pjelax* (*pyhä* 'helig' K; snarare 'stor'). *Taklax* (*taka* 'bakom' K), *Tjärlax* (*terva* 'tjära' K).

Ordet *saari* 'holme' har efter apokope och övergång av långt a till å, som senare förkortats, fått formen *-sor* i ett antal namn, av vilka några bynamn: *Anixor* (personnamn, Pitkänen ms), *Kaitsor* (*kaita* 'smal' K), *Karvsor* (*karva* 'hår' K; jfr *Karvonen* m.fl. vanliga namn, möjl. samhö-riga med fl. i *Karperö*), *Runsor* (*rudan-* 'sump' K), *Mussor* (*musta* 'svart' K), *Vittsar* (*viita* 'snår' K), *Vassor* (*varsa* 'föl' K). Förledernas härledning är säkert i flera fall diskutabel.

Ordet *maa* i betydelsen 'större ö, land' ingår sannolikt i de flesta av följande bynamn. Ljudutvecklingen påminner om den som *saari* har genomgått: *Eugmo* (utt. *öumo*, säkert inte som K anser *ö+mo*; giss-ningsvis är fl. ett personnamn av östlig proveniens ss. Eug-, Eud-, jfr vissa namn i det följande), *Hankmo* (*hanka* 'gren o.d.' K), *Iskmo* (*Isak*), *Karkmo* (jfr fi. ortn. som *Karkku* på personnamnsgrund), *Kvi-mo* (*kuiva* 'torr' K), *Larsmo* (*Laurentius* eller med *Heikki* Ojansuu o. Vilj o Nissilä Virittäjä 1948 s.229, Hilarion med östlig utbredn.), *Max-mo* (*Maxim*, Nissilä 1948 s.230), *Munsmo*, (personn. *Munni*, Pitkänen ms.), *Petsmo* (släktnamn *Pettisten* ?), *Teugmo* (*Teukku* av Theodoros ? jfr *Tjöck* ovan!).

I betydelsen 'större ö' förekommer även *salo*, i dialektuttal *-säl*, *-sal* i några bynamn: *Hopsala* (*haapa* 'asp' K eller *haapio* 'ett slags båt', sl. möjl. *salmi* 'sund' jfr belägg som håpesalm 1560 RA 4623 193 v, så I-M. Loman 1977 s.27). *Munsala* (*mutainen* 'sumpig' K, möjl. person-

namn), *Pensala* (*Pentti* = Bengt, Pitkänen ms), *Vexala* (vehka 'missne' K). Ytterligare en beteckning för 'holme' är *luoto*, som ingår i *Replot* (*raippa* 'rep m.m.' K), och *Soklot* (personn. *Sokko*, Pitkänen ms).

Anknytning till kusten och skärgården har slutligen också följande namn: *Molpe*, fi. *Moikipää* (*pää* 'ände, udde', fl. oklar; kan enligt Ahlbäck 1965 vara ett personbinamn och/eller ha samband med verbet *moikua* o.likn. 'dåna, föra oljud'; man kunde även tänka på namnformer av *Moises* eller det belagda *Muikku* = Samuel), *Mäkipä* (*mäki* 'backe'), *Linnusperä* (ä. Lindz-, *perä* 'ände'), *Härkmeri* (*härkä* 'tjur', *meri* 'hav'), *Kvikant* (*kuiva* 'torr', jfr *Kantlax*), *Palvis* (*palo* 'brand', *vesi* 'vatten' K), *Höstves* (personnamn, Pitkänen ms).

Kvarstående bynamn med ursprunglig syftning på naturformationer är *Kovik* (kort *å*, *kauha* 'skopa', *joki* 'å'), *Kovjoki* (= föreg.), *Rökiö* (av *Rekijoki*, *reki* 'släde' / *Reki* en for m av Gregorius), *Koskö* (*koski* 'fors' K), *Kortjärvi* (*korte* 'fräken', *järvi* 'sjö' K), *Terjärv* (*terva* 'tjära' K), *Oxkangar* (*oksi* 'björn', *kankare* 'mo, sandhed' jfr Nissilä 1950 s.190), *Pörtom* (*pirtti* 'pörte' K; möjl. *neva* 'mosse' med anknytn. Till dat. pl. -om), *Vörå* (*vieru* 'brant' Huldén 1957).

Vi har alltså sett att det österbottniska bynamnsmaterialen uppvisar både primärt och sekundärt bebyggelsesyftande namn, och detta gäller både namnen av svenskt och namnen av finskt ursprung. Intressant är att flera vad man kunde kalla "nakna" personnamn av finskt ursprung är tidigt belagda som bebyggelsenamn (Tjock 1303, Närpes 1331, Monå 1440). Det finns, såsom ovan antytts, skäl att anta, att det i det nu svenska kustområdet tidigare har funnits en fast finsk bosättning, inte bara säsongnärvaro. Denna bosättning har försvenskats. Av de tre nämnda kärnområdena för svenska namn på -by och -böle, Pedersöre, Mustasaari (Korsholm) och Närpes, har det sistnämnda en fortsättning söderut till norra delen av Satakunta, där namnen på -by och -böle har många representanter och också andra svenska bynamn förekommer. Jag har skrivit om dessa namn i *Saga och Sed* 1983.

Den svenska kolonisationen av Österbottens kustland brukar förläggas till 1200- och 1300-talen. De svenska bynamnen motsäger inte detta. Namnen av finskt ursprung har i svenskt bruk genomgått ljudförändringar, t.ex. övergång av långt *a* till *å* och apokope, vilka tillhör medeltiden och 1500-talet. Försvenskning av gårdar och byar får väl antas ha ägt rum under samma tider.

Om det finska namnmaterialen i genomsnitt är äldre än det svenska i Österbotten, så finns det vissa tecken som tyder på att ålderskillnaden

dock inte är särskilt stor. Jag har tidigare (1957) påpekat, att byarna i Vörå, som nästan alla har finska namn, med hänsyn till läget i förhållande till en tidigare strandlinje kan ha varit etablerade omkr. 1200. Så mycket tidigare kan bosättningen heller inte ha blivit fast och börjat hävda sina områden; då skulle byarna i södra Vörå ha haft en annan utbredning än de har i dag.

Vad som ovan har framkommit sammanfaller väl med det förhållandet att vikingatiden i Österbotten arkeologiskt sett är en jämförelsevis mycket fyndfattig tid. Vare sig området har varit helt ödelagt eller bebyggelsen radikalt reducerad, förefaller det ha fått nytt liv efter vikingatidens slut. I det avseendet kan Österbottens kustland jämföras med Åbolands skärgård. Jag hänvisar till Ritva Liisa Pitkänens avhandling (s.370), där hon kommer fram till att någon större tidsskillnad mellan finsk och svensk bosättning i skärgården knappast är att räkna med.

KÄLLOR

- Ahlbäck, Olav, 1965, Ortnamnet Molpe i Korsnäs. *Folkmålsstudier* 19.
— 1974, Ortnamn i Närpes. *Närpes i går och i dag*. Åbo.
- Back, Lars, 1967, Den äldsta bosättningen i Karleby. *Karleby sockens historia I*.
- Granlund, Åke, 1956, Studier över östnyländska ortnamn. *Studier i nordisk filologi* 44. SLS 358.
- Huldén, Lars, 1957, Namnet Vörå. *Budkavlen* 36.
— 1965, Om sockennamnet Pedersöre. *Folkmålsstudier* 19.
— 1981, Jeppo, Lappo, Keppo och andra österbottniska ortnamn på personnamnsgrund. *Budkavlen* 1981.
— 1983, Namnen på -ne(va) i svenska Österbotten. *Budkavlen* 1983
— 1983, Svenska språkminnen i Satakunta. *Saga och Sed* 1983
— 1984, En hemmansklyvning i Österbotten. *Florilegium Nordicum. Acta Universitatis Umensis* 61.
- Karsten, T.E., 1923, Svensk bygd i Österbotten nu och fordom II. SLS 171.
- Loman, Ing-Marie, 1977, När öar blir fastland. *Budkavlen* 1977-78.
- Nissilä, Viljo, 1948, Pohjois-Pohjanmaan karjalaista nimistöä. *Virittäjä* 1948.
— 1950, Etelä-Pohjanmaan asutushistoria paikannimistön valossa. *Virittäjä* 1950.

- Pitkänen, Ritva-Liisa, 1985, Turunmaan saariston suomalainen lainanimistö. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 418.
- Thors, Carl-Eric, 1959, Finländska personnamnsstudier. *Anthroponymica suecana* 4.
- 1964, Några österbottniska namn. *Namn och bygd* 1964.
 - 1979, Några finländska namn på -by. *Namn och bygd* 1979.
 - 1983, Ortnamnsskicket i svenska Österbotten. *Svenska Österbottens historia* IV.
- Vilkuna, Kustaa, 1971, *Etunimet*. Keuruu.